

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

СЛИВИЧ Іван Іванович

УДК 343.1

**ЮРИДИЧНІ ФАКТИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України
СТАХІВСЬКИЙ Сергій Миколайович,
Київський національний університет внутрішніх
справ Міністерства внутрішніх справ України,
начальник кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, доцент
ТРОФИМЕНКО Володимир Михайлович,
Національна юридична академія імені Ярослава
Мудрого Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри кримінального процесу

Провідна установа Львівський національний університет імені Івана
Франка Міністерства освіти і науки України,
кафедра кримінального процесу і криміналістики

Захист відбудеться 12 травня 2007 р. о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної
академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий 11 квітня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України пов'язує виникнення, зміну або припинення кримінально-процесуальних відносин з існуванням визначених законом фактичних обставин - юридичних фактів. У зв'язку з цим потреби юридичної практики, правотворчого процесу вимагають осмислення та надання інформації щодо передумов руху кримінально-процесуальних відносин, оскільки юридичні факти є ключовою категорією у вирішенні питання про динаміку кримінально-процесуальної діяльності, забезпечення прав учасників цієї діяльності.

У теорії кримінального процесу до проблематики юридичних фактів зверталися побічно у зв'язку з дослідженнями питань про кримінально-процесуальні відносини. Ще за радянського періоду окремі погляди на юридичні факти формували В.П. Бож'єв, П.С. Елькінд, М.В. Жогін, Л.Б. Зусь, Л.М. Карнеєва, О.М. Ларін, В.М. Савицький, М.С. Строгович та ін. Сьогодні підхід опосередкованого висвітлення особливостей кримінально-процесуальних юридичних фактів зберігся, і такі українські вчені — юристи як Ю.П. Аленін, Ю.М. Грошевий, Ю.О. Гурджі, А.Я. Дубинський, Л.С. Жиліна, В.С. Зеленецький, Г.К. Кожевников, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, С.М. Стахівський, В.М. Трофименко, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін. лише відзначали існування таких фактів, але детально їх не аналізували. Єдине дисертаційне дослідження (І.В. Кутюхіна), виконане в Російській Федерації та присвячене значенню юридичних фактів в механізмі кримінально-процесуального регулювання, не відбиває особливості кримінального процесу України.

Відсутність системного бачення юридичних фактів у кримінальному судочинстві негативно позначається на стані їх правової регламентації, що є однією з причин ухвалення міжнародними судовими установами рішень про недотримання Україною міжнародних стандартів із захисту прав людини у сфері кримінального судочинства (рішення Європейського суду з прав людини у справах “Меріт проти України”, “Юртаєв проти України”, “Афанасьєв проти України” та ін.). У зв'язку з цим з'ясування моментів виникнення, розвитку та реалізації кримінально-процесуальних відносин, встановлення передумов настання інших правових наслідків у кримінальному процесі, визначення шляхів удосконалення законодавчої регламентації юридичних фактів у кримінальному процесі набувають великого значення для поліпшення кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування й суду, захисту прав та законних інтересів громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Таким чином, актуальність обраної теми дисертаційного дослідження обумовлена, з одного боку, важливістю створення ефективного механізму кримінально-процесуального регулювання, захисту прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а з іншого - наявністю невирішених теоретичних проблем теорії кримінального процесу щодо визначення юридичних фактів, їх системи, порядку встановлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до напрямів, визначених Комплексною програмою профілактики злочинності на 2001—2005 рр., затвердженою Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376/2000, Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007-2009 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767.

Спрямованість дисертаційного дослідження відповідає програмі наукових досліджень Одеської національної юридичної академії. Тема є складовою частиною загальної наукової теми “Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195), що виконує Одеська національна юридична академія, а також складовою частиною наукових досліджень кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії за темою “Проблеми ефективності кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби зі злочинністю та охорони прав особистості в умовах формування правової держави” на 2001-2005 рр. (продовжена до 2010 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є встановлення суті, значення і системи юридичних фактів у кримінальному судочинстві України, з'ясування їх правової природи, встановлення співвідношення з іншими категоріями кримінально-процесуального права України.

Для досягнення вказаної мети було поставлено такі задачі:

дослідити становлення та основні положення теорії юридичних фактів і теорії механізму правового регулювання в юриспруденції взагалі й у кримінально-процесуальному праві, зокрема;

встановити правову природу юридичних фактів у кримінальному процесі;

з'ясувати співвідношення юридичних фактів і кримінально-процесуальних правовідносин та місце юридичних фактів у механізмі кримінально-процесуального регулювання;

систематизувати юридичні факти в кримінально-процесуальну фактичну систему;

визначити способи встановлення юридичних фактів та їх фіксації в кримінальному судочинстві, з'ясувати можливості застосування нових форм фіксації;

виокремити причини та наслідки відхилення від правової моделі (гіпотези процесуальної норми) юридичних фактів і фактичних складів.

Об'єктом дослідження є фактичні обставини, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує настання певних правових наслідків.

Предметом дослідження є норми кримінально-процесуального права, які визначають юридичні факти, кримінально-процесуальна діяльність із їх встановлення, а також відповідні теоретичні положення.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає комплекс сучасних методів дослідження. Для забезпечення достовірності наукових результатів у дослідженні використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах. Метод філософської діалектики дозволив визначити динаміку взаємної залежності юридичних фактів та кримінально-процесуальних правовідносин. З позицій системного підходу встановлювалася процесуальна фактична система, її зв'язки з іншими елементами механізму кримінально-процесуального правового регулювання, розглядався фактичний склад у кримінальному процесі як система неоднорідних структурних елементів, що взаємодіють між собою та виконують певні функції стосовно один одного. Функціональний метод було застосовано при аналізові функцій юридичних фактів у механізмі кримінально-процесуального регулювання, а також при обґрунтуванні їх соціального призначення. З конкретних наукових методів теорії держави та права використовувалися формально-логічний метод, за допомогою якого сформульовано поняття і визначено властивості юридичних фактів у кримінальному процесі; порівняльно-правовий метод, необхідний для з'ясування загального та особливого в загальній системі юридичних фактів та кримінально-процесуальних юридичних фактів, а також для співставлення специфіки їх реалізації в різних правових системах. Використовувалися також соціологічний (при проведенні опитування респондентів), статистичний (для аналізу й узагальнення емпіричної інформації з теми дослідження) та інші методи.

Наукова новизна одержаних результатів. В результаті здійсненого дисертаційного дослідження запропоновано авторське розв'язання окремих дискусійних питань, що існують в теорії кримінального процесу з визначення кримінально-процесуальних юридичних фактів, їх ознак та функцій. Під час розгляду питань, які раніше не досліджувалися або досліджувалися недостатньо, зроблено висновки та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення норм чинного кримінально-процесуального законодавства та законодавства про оперативно-розшукову діяльність.

Вперше у вітчизняній науці здійснено монографічне дослідження проблем юридичних фактів в кримінальному процесі України.

Найбільш значущими положеннями, що відповідають вимогам наукової новизни, є такі:

вперше:

- визначено поняття юридичних фактів у кримінальному процесі, їх значення, виокремлено особливі (галузеві) ознаки;
- сформульовано висновок про те, що юридичні факти в кримінальному процесі являють собою фактичну систему;
- визначено поняття функцій юридичних фактів в кримінальному судочинстві як узагальнених характеристик їх ролі і завдань у механізмі кримінально-процесуального регулювання, у зв'язку з чим запропоновано їхню трирівневу структуру: 1) основний; 2) додатковий; 3) спеціальний; *дістали подальший розвиток:*

- класифікація функцій кримінально-процесуальних юридичних фактів на регулятивно-статичні та регулятивно-динамічні в частині з'ясування їх значення для формування кримінально-процесуальної фактичної системи;
- обґрунтування твердження, що основу кримінально-процесуальної фактичної системи становлять фактичні склади, основним елементом яких є кримінально-процесуальні акти (процесуальні рішення та дії);
- обґрунтування тези, що юридичні факти не можуть розглядатися як структурні елементи кримінально-процесуальних правовідносин, оскільки належать до іншого системного утворення - механізму кримінально-процесуального регулювання та мають з правовідносинами системно-функціональні зв'язки;

удосконалено

- структуру кваліфікованих фактичних складів у кримінальному процесі в частині виокремлення різнопорядкових елементів: фактичних підстав, фактичних умов та приводів виникнення кримінально-процесуальних відносин;

з нових позицій

- визначено причини та наслідки дефектності юридичних фактів у кримінальному процесі України.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що наведені в дисертації теоретичні положення, узагальнення, висновки й рекомендації можуть бути реалізовані:

- у науково-дослідній сфері - як підґрунтя для подальшого дослідження проблем теорії юридичних фактів та механізму правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності;
- у правотворчій діяльності - для подальшого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та відомчих нормативних актів із забезпечення належного правосуддя в кримінальних справах;

- у практичній діяльності судових та правоохоронних органів — як рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення їх кримінально-процесуальної діяльності;

- у навчальному процесі - при вивченні таких дисциплін, як кримінальний процес, криміналістика, теорія оперативно-розшукової діяльності у вищих юридичних навчальних закладах.

Викладені в дисертаційному дослідженні положення дозволяють використовувати їх у практичній діяльності на етапі проведення судово-правової реформи як наукові рекомендації. Положення дослідження використовувалися при підготовці кафедрою кримінального процесу Одеської національної юридичної академії висновків та пропозицій щодо законопроектів кримінально-процесуального напрямку.

Матеріали і рекомендації дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Одеської національної юридичної академії, юридичного факультету Ужгородського національного університету при викладанні загального курсу кримінального процесу і спецкурсів (акти впровадження в навчальний процес від 1 грудня 2006 р. та від 5 грудня 2006 р.), а також можуть знайти своє подальше застосування в навчальному процесі вищих юридичних навчальних закладів Міністерства освіти і науки України при розробленні програм навчання, загального курсу кримінального процесу, кримінально-процесуальних спецкурсів, у підготовці підручників, навчальних посібників, методичних вказівок і рекомендацій для практичних працівників, а також для підвищення кваліфікації слідчих і судових працівників.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційну роботу автор виконав самостійно, на підставі власних досліджень, з урахуванням досвіду викладання кримінального процесу. Власні теоретичні розробки дисертанта у статті “Оціночні юридичні факти у кримінальному процесі”, опублікованій у співавторстві з О.С. Семерак, полягають у формулюванні вимог (критеріїв) застосування оціночних юридичних фактів у механізмі кримінально-процесуального регулювання, а також у їх порівняльному аналізі з іншими видами юридичних фактів у кримінальному процесі.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі кримінального процесу Одеської національної юридичної академії.

Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на: науково-практичній конференції “Механізм реалізації та захисту прав та свобод людини: міжнародний досвід та Україна” (м. Ужгород, 14 грудня 2005 р.), тема доповіді “Юридичні факти в механізмі реалізації прав громадян у кримінальному судочинстві”; підсумковій

науковій конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету Ужгородського національного університету (м. Ужгород, 22 лютого 2006 р.), тема доповіді “Події як юридичні факти в кримінальному судочинстві”; міжнародному науково-практичному семінарі “Боротьба зі злочинністю та права людини” (м. Одеса, 16 березня 2006 р.), тема доповіді “Правопорушення в кримінальному судочинстві”; 9-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії (м. Одеса, 26 квітня 2005 р.), тема доповіді “Фактична система в кримінальному процесі”; IV Всеукраїнській науковій конференції молодих науковців, аспірантів і студентів “Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави” (м. Одеса, 10-11 листопада 2006 р.), тема доповіді “Юридичні факти у механізмі кримінально-процесуального правового регулювання”; міжнародній науково-практичній конференції “Другі Прибузькі юридичні читання” (м. Миколаїв, 24-25 листопада 2006 р.), тема доповіді “Функції юридичних фактів у кримінальному процесі”.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації опубліковані в 7 наукових повідомленнях, 5 з яких — у фахових виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, затвердженого ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою, предметом і завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку і складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 214 сторінок, із них основний текст дисертації - 180 сторінок, список літературних джерел - 18 сторінок (271 найменування), додатки — 16 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, ступінь її наукової розробки, визначаються мета і задачі дослідження, його об'єкт і предмет, методологічні та теоретичні засади, визначається наукова новизна роботи, висвітлюються теоретичне та практичне значення положень дисертації й одержаних висновків, наводяться дані про апробацію результатів дослідження та публікації.

Перший розділ “Юридичні факти як загальнотеоретична та кримінально-процесуальна категорія” складається з трьох підрозділів і присвячується оглядові літератури, законодавства з проблематики юридичних фактів у загальнотеоретичному та галузевому (кримінально-процесуальному) аспектах, формулюванню загальних понять теми.

У підрозділі 1.1. **“Поняття та ознаки юридичних фактів в кримінальному процесі”** розглядається становлення вчення про юридичні факти та аналізуються підходи до визначення поняття юридичного факту в загальній теорії права та його галузевих (кримінально-процесуальних) особливостей, з огляду на те, що концепція юридичного факту - конкретних обставин реальної дійсності - є переважною перед визначенням його як правової моделі.

Слід погодитися з твердженням І.В. Кутюхіна про те, що кримінально-процесуальні юридичні факти залишаються “білою плямою” в науці кримінального процесу й досі, незважаючи на те, що підставою виникнення кримінально-процесуальних правовідносин, як і будь-яких інших, можуть бути лише юридичні факти. У зв'язку з цим звертається увага на роботи теоретиків права, в яких питання теми дослідження знайшли більш ґрунтовне висвітлення (С.С. Алексєєв, В.Б. Ісаков, О.Г. Лук'янова, В.М. Протасов, Р.О. Халфіна, Г.М. Чувакова).

Аналіз наукових праць дозволив здійснити періодизацію досліджень юридичних фактів на три етапи: перший — формування загальнотеоретичних концепцій юридичних фактів (з кінця ХІХ ст. до середини ХХ ст.), другий - дослідження юридичних фактів у матеріальних галузях права (друга половина ХХ ст.), третій - дослідження процесуальних юридичних фактів (сучасність).

Запропоновано визначення кримінально-процесуальних фактів як передбачених нормами кримінально-процесуального права [а для процесуальних складів - ще й нормами матеріального (кримінального або цивільного права)] життєвих обставин, з існуванням (позитивні) або відсутністю (негативні) яких пов'язується настання певних процесуально-правових наслідків. Особливостями юридичних фактів у кримінальному процесі є: а) визначеність нормами кримінально-процесуального права;

б) подвійний характер змісту, у зв'язку з включенням до нього разом з власне процесуальними фактами також фактів матеріально-правового характеру;

в) невід'ємність від встановленої законом кримінально-процесуальної форми;

г) необхідність повного, своєчасного та достовірного встановлення у передбаченій законодавством процедурно-процесуальній формі.

У підрозділі 1.2. **“Юридичні факти та кримінально-процесуальний механізм правового регулювання”** визначено поняття кримінально-процесуального механізму правового регулювання та з'ясовано місце і значення у ньому кримінально-процесуальних юридичних фактів.

Механізм правового регулювання - в загальній теорії права відносно нове поняття, тому воно не набуло поширення (а відповідно і необхідної глибини дослідження) в науці кримінального процесу, хоча окремі його

елементи (кримінально-процесуальні норми, кримінально-процесуальні правовідносини та ін.), як і питання правового регулювання, розроблялися досить активно. У зв'язку з цим в юридичній літературі здійснюються спроби об'єднати окремо досліджувані проблеми для того, щоб подати специфіку механізму кримінально-процесуального регулювання у цілісному вигляді. Механізм правового регулювання в теорії права визначається як система юридичних засобів, що забезпечують ефективний правовий вплив на суспільні відносини (С.В. Бобровник).

Основними елементами процесуально-правового механізму є: 1) норми процесуального права; 2) юридичні факти, які опосередковують процесуальні правовідносини (або процесуальна фактична система); 3) процесуальні правовідносини (юридичний процес). Виокремленні елементи мають складну будову, обумовлену характером самого процесуально-правового регулювання. У зв'язку з цим сформульовано гіпотезу, відповідно до якої юридичні факти у кримінальному процесі складають фактичну систему.

Автор роботи не погоджується з висловленою в теорії кримінально-процесуального права думкою, що юридичні факти є самостійним структурним елементом кримінально-процесуальних відносин, вважаючи необґрунтованим ототожнення процесуальної дії або рішення як юридичного факту з окремими (ситуативними) актами поведінки, які вчиняються під час вказаної дії або прийняття процесуальних рішень, як фактичним змістом кримінально-процесуальних правовідносин. Такий висновок ґрунтується на розмежуванні змісту правовідносин на фактичний та юридичний елементи, відповідно до якого під фактичним змістом правовідносин розуміються реально здійснювані учасниками правовідносин дії, спрямовані на реалізацію своїх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. До юридичного змісту включається його традиційне визначення як сукупності прав і обов'язків їх учасників (М.С. Строгович), як їхня можлива поведінка (П.С. Елькінд). Це пояснює особливості кримінально-процесуальних відносин, які є формою існування кримінально-процесуальної діяльності, і складності їх розмежування з юридичними фактами, з якими пов'язуються поява правовідносин, їхня зміна і припинення.

Зважаючи на важливе правове значення юридичних фактів, у **підрозділі 1.3. “Функції кримінально-процесуальних юридичних фактів”** досліджено вплив кримінально-процесуальних фактів на статику та динаміку як кримінально-процесуальної діяльності, так і кримінально-процесуальних відносин.

Стосовно досліджуваного поняття слід говорити про функції юридичних фактів в кримінально-процесуальному механізмі правового

регулювання, який є системою правових засобів, за допомогою якої забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини у кримінальному судочинстві та, відповідно, і на кримінально-процесуальну діяльність. Такий підхід пояснюється особливою роллю поняття функції в рамках системного підходу, де воно виступає в тісному зв'язку з поняттям структури, якщо розглядати структуру (від латин, *structure* - будова, порядок, зв'язок) як сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність. У літературі вже робилися спроби визначити функції юридичних фактів як узагальнену характеристику їхньої ролі й завдань у механізмі правового регулювання, у зв'язку з чим виокремлювалося дві та більше функцій.

І.В. Кутюхін запропонував поділ функцій юридичних фактів на: регулятивно-статичні (орієнтуючі) — пізнавальну, прогностичну та мотиваційну; регулятивно-динамічні — правостворюючу, правозмінюючу, правопризупиняючу, правозупиняючу, правовідновлюючу. Такий поділ функцій юридичних фактів в кримінальному процесі підтверджує їхнє існування не як розрізної сукупності, а як організованої системи.

В.Б. Ісаков розширив коло функцій юридичних фактів та виокремив основну (забезпечення виникнення, зміни та припинення правовідносин) та додаткові функції (гарантування законності, функція попереднього впливу норм права на суспільні відносини, спосіб встановлення меж індивідуального регулювання тощо). Зазначений поділ функцій відображує різний рівень впливу юридичних фактів не лише на правовідносини, але й на інші юридичні факти. У зв'язку з цим запропоновано доповнити вказану класифікацію спеціальними функціями, які відбивають взаємодію фактів у межах юридичних складів і систем.

Існування додаткових функцій підтверджує активний характер юридичних фактів, вихід їх правового впливу за межі конкретних правовідносин та, відповідно, самотійну роль у правовому регулюванні. Реалізація спеціальних функцій вказує на існування складних структурно-функціональних зв'язків між юридичними фактами.

Другий розділ “Класифікація кримінально-процесуальних юридичних фактів та їх окремі види” складається з трьох підрозділів, в яких досліджуються підстави для класифікації юридичних фактів у кримінальному процесі та здійснено аналіз найбільш проблематичних їх видів з точки зору використання в правозастосовній практиці.

Підрозділ 2.1. “Підстави класифікації юридичних фактів у кримінальному процесі” об'єднує загальнотеоретичні положення класифікації юридичних фактів з її галузевими особливостями. Юридичні факти у кримінальному судочинстві, як і в загальній теорії права, можна

класифікувати на події, дії (правомірні - юридичні акти і поступки та неправомірні - процесуальні проступки), правові стани (наприклад, перебування особи в розшуку), фактичні склади і складні юридичні факти. Серед правомірних дій основним юридичним фактом є процесуальні рішення. Крім того, юридичні акти можна класифікувати на односторонні та двосторонні. Останні у зв'язку з розвитком компенсаторного (відновлювального) судочинства повинні бути більш детально та повно регламентовані процесуальним правом.

Крім того, в теорії права виокремлюються фактичні склади як сукупність юридичних фактів та юридично значущих умов (Г.М. Чувакова) і складні юридичні факти (наприклад, склад процесуального правопорушення) як система фактичних ознак одного факту, які також застосовуються в механізмі кримінально-процесуального регулювання.

У підрозділі 2.2. **“Кримінально-процесуальні акти та фактичні склади в кримінальному судочинстві”** проводиться порівняльний аналіз зазначених понять, на основі чого робиться висновок, що окремі кримінально-процесуальні акти (акти-дії та акти-рішення) за своїм характером виступають як кримінально-процесуальні юридичні факти. У теорії кримінального процесу процесуальні акти розглядаються в двох аспектах: фактичному - процесуальні дії та процесуальні рішення; формальному — процесуальні документи, в яких зафіксовано хід та результати процесуальних дій або підстави та зміст прийнятих процесуальних рішень. Юридичні акти можуть бути класифіковані на три групи: нормативні акти, що містять індивідуальні приписи (змішані акти); правові акти індивідуального регулювання; інші акти волевиявлення уповноважених суб'єктів права. Слід погодитися з В.А. Тарховим, що юридичні акти, як і юридичні поступки можуть бути не лише правомірними, але й неправомірними, у зв'язку з чим слід говорити, що юридичними актами у кримінальному судочинстві можуть бути і кримінально-процесуальні правопорушення.

Основу кримінально-процесуальної фактичної системи утворюють фактичні склади, основним елементом яких є кримінально-процесуальні акти (процесуальні рішення та дії). Такий висновок ґрунтується на існуючій кримінально-процесуальній формі, яка передбачає прийняття будь-якого процесуального рішення лише за умови наявності відповідних підстав та дотримання встановлених законом умов.

Необхідною підставою виникнення більшості кримінально-процесуальних правовідносин є існування фактичних складів, причому юридичні факти, що входять до їх структури, мають різне правове значення, їх слід класифікувати на:
а) факти — підстави, що виконують детермінуючу

функцію; б) факти — умови, що виконують обумовлюючу функцію, і, в окремих випадках; в) приводи, які детермінують правозастовні дії або логічні операції уповноваженої особи зі встановлення та об'єднання підстав та умов. Однією з таких умов може бути існування певних процесуальних правовідносин (наприклад, для проведення слідчим слідчої дії поряд з іншими умовами необхідною є порушена кримінальна справа, яка прийнята ним до провадження).

Підрозділ 2.3. “Оціночні юридичні факти у кримінальному процесі” присвячено одному з найбільш проблематичних видів юридичних фактів. Певні фактичні обставини оціночного характеру набувають значення юридичного факту лише в процесі індивідуального регулювання, а тому фактично є результатами інших правовідносин. У змістовному плані оціночні поняття дозволяють оцінити відповідність фактів положенням позитивного права, а у функціональному - відіграють роль певного компенсатора, який дозволяє наблизити право до вимог практики.

Застосування оціночного поняття може вимагати встановлення лише індивідуально-визначуваного факту. У зв'язку з цим можна стверджувати про два способи формування оціночного юридичного факту: а) встановлення юридичного факту і індивідуально-визначуваного факту на підставі оцінки соціально-юридичної ситуації та б) встановлення лише індивідуально-визначуваного факту.

Особливим різновидом процесуальних строків є оціночні процесуальні строки, прикладом яких є розумний строк провадження у справі (п. 3 ст. 5, п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.). Процесуальний строк є юридичною формою відображення об'єктивного перебігу часу, яка служить його вимірником на основі визначення моментів або часових відрізків, в рамках яких повинна бути розглянута справа або здійснена будь-яка дія, починаючи із стадії порушення кримінальної справи і закінчуючи стадією виконання вироку, ухвали, постанови суду. Процесуальний строк як юридичний факт має значення лише в системі з іншими юридичними фактами, що об'єднуються гіпотезою правової норми в юридичний склад.

В КПК України необхідно не лише сформулювати право кожного підозрюваного або обвинуваченого (підсудного) на справедливий розгляд (у тому числі й досудове розслідування) справи щодо нього протягом розумного строку, але й імплементувати критерії розумності строку, що містяться у практиці Європейського суду з прав людини. Крім того, необхідно передбачити наслідки перевищення розумності строку провадження у справі у вигляді пом'якшення покарання у справах про обвинувачення у вчиненні тяжких і особливо тяжких злочинів або

звільнення від кримінального переслідування у справах про злочини середньої і невеликої тяжкості, а у випадках значного зволікання у провадженні у справі, що спричинило суттєві наслідки, - виплати відшкодування особі, яка притягувалася до кримінальної відповідальності. Застосування інституту розумності строків провадження у справі не повинно шкодити інтересам потерпілого у справі, якому, у випадку порушення розумного строку розгляду справи, в якій він бере участь як потерпілий, також повинно належати право вимоги відшкодування.

Третій розділ “Вплив юридичних фактів на стан та динаміку кримінального процесу” складається з двох підрозділів та характеризує реалізацію юридичними фактами регулятивних статичної та динамічної функцій в кримінальному судочинстві.

У **підрозділі 3.1. “Фактична система кримінального процесу”** показана важливість систематизації юридичних фактів та дослідження структурно-функціональних зв'язків в межах однієї системи, у зв'язку з реалізацією регулятивної статичної функції юридичних фактів в кримінальному процесі. Процесуальна фактична система характеризується не лише складною структурою, але і складним характером зв'язків між її компонентами й іншими елементами механізму процесуального регулювання. При цьому процесуальні дії і правовідносини, як основні та необхідні юридичні факти у процесуальному фактичному складі, виконують в процесуально-правовому механізмі функцію гарантій законності. Ці юридичні факти є свого роду “ключовими пунктами” процесуально-правового регулювання. Законне порушення кримінальної справи, притягнення особи як обвинуваченого зумовлюють правомірність усіх подальших дій.

Колізійна правова регламентація фактичної системи різними джерелами права однієї галузі, а тим більше джерелами права різних галузей права порушує рівновагу у фактичній системі і призводить до: а) розірвання функціональних зв'язків між юридичними фактами та іншими елементами механізму кримінально-процесуального регулювання; б) правової невизначеності, пов'язаної із прийняттям процесуальних рішень або вчиненням дій, законність яких апріорі встановити неможливо. У зв'язку з цим слід погодитися з думкою Ю.М. Грошевого про недопустимість розірвання процесуальної матерії через регламентацію процесуальних питань іншими, окрім КПК, джерелами права.

Підрозділ 3.2. “Встановлення юридичних фактів у кримінальному судочинстві” висвітлює проблему диференціації доказової діяльності в кримінальному судочинстві з огляду на те, що під час провадження в кримінальній справі підлягають встановленню та доведенню різні категорії

обставин, а не лише предмет доказування, визначений ст. 64 КПК України. Встановлення юридичних фактів у кримінальному процесі полягає у діяльності уповноважених на те суб'єктів кримінального процесу з встановлення (збирання, перевірки, оцінки відомостей) і доказування певної події, дії або стану, їх кваліфікації як юридичного факту, передбаченого гіпотезою кримінально-процесуальної норми. Встановлення юридичних фактів у кримінальному процесі відбувається в три етапи: збирання і перевірка відомостей про юридично значиму соціальну ситуацію (факт), їх оцінку (в тому числі кваліфікація факту з точки зору відповідності ознакам гіпотези процесуально-правової норми). Доказування юридичних фактів може здійснюватися у загальній формі (формі, встановленій для доказування головного факту), а також у спрощеній формі, коли вимоги щодо засобів доказування у законі не конкретизовані, а метою доказування є встановлення не істини, а ймовірного знання.

У кримінальному судочинстві підлягають встановленню дві групи юридичних фактів: матеріально-правові (кримінально-правові: а) пов'язані з кваліфікацією діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; б) пов'язані з призначенням винуватій особі покарання або звільнення її від кримінальної відповідальності чи покарання; та цивільно-правові, пов'язані з вирішенням заявленого у справі цивільного позову), а також кримінально-процесуальні, пов'язані з рухом справи, застосуванням певних кримінально-процесуальних засобів (проведенням слідчих дій, застосуванням запобіжних заходів тощо). Слід зазначити, що матеріально-правові юридичні факти повинні встановлюватися в кримінальному процесі лише в процесі доказування, що забезпечить необхідну достовірність висновків та ефективний результат матеріально-правових відносин, тоді як кримінально-процесуальні юридичні факти можуть встановлюватися як через доказування, так і через використання інших, не заборонених законом, процедур. Юридичні факти вважаються встановленими у кримінальному судочинстві лише після їх належної фіксації у протоколах процесуальних дій, процесуальних рішеннях, процесуальних повідомленнях та повістках.

ВИСНОВКИ

У Висновках роботи викладено підсумки здійсненого дослідження, наведено теоретичні узагальнення і нове вирішення наукової задачі щодо визначення поняття кримінально-процесуальних юридичних фактів, встановлення їх правового характеру, з обставин, а не лише предмет доказування, визначений ст. 64 КПК України.

До найбільш вагомих теоретичних висновків цього дослідження належать:

1. Визначення юридичних фактів у кримінальному судочинстві як передбачених нормами кримінально-процесуального права конкретних соціальних обставин, що встановлюються в межах певної кримінально-процесуальної форми, з якими пов'язується виникнення встановлених вказаними нормами правових наслідків, у тому числі виникнення, зміни, призупинення, припинення або відновлення процесуальних правовідносин, набуття учасниками кримінально-процесуальної діяльності процесуальної правосуб'єктності.

2. Доповнення переліку ознак юридичних фактів в кримінальному процесі України такими галузевими рисами: а) визначеність нормами кримінально-процесуального права; б) подвійний характер змісту, у зв'язку з включенням до нього разом з власне процесуальними фактами й фактів матеріально-правового характеру; в) невід'ємність від встановленої кримінально-процесуальним законом кримінально-процесуальної форми; г) необхідність повного, своєчасного та достовірного встановлення юридичних фактів у передбаченій законом процедурно-процесуальній формі.

3. Висновок, що юридичні факти не можуть розглядатися як структурні елементи кримінально-процесуальних правовідносин, тому що належать до іншого системного утворення, яке має з правовідносинами структурно-функціональні зв'язки - механізму кримінально-процесуального регулювання, а також виконують самостійні функції в межах зазначеного механізму.

4. Виділення трьох рівнів функцій, що виконують юридичні факти в механізмі кримінально-процесуального регулювання, а відповідно, і трьох груп функцій: а) основні функції, що пов'язані із забезпеченням виникнення, зміни та припинення правовідносин, або встановленням, обмеженням чи припиненням правосуб'єктності учасника кримінально-процесуальної діяльності; б) додаткові функції, які реалізуються юридичними фактами в цілому в механізмі кримінально-процесуального регулювання; в) спеціальні функції, які виявляють взаємодію юридичних фактів у фактичних складах (правопороджуюча, правоперешкоджаюча, правоприпиняюча та правовідновлююча) або у фактичній системі, як більш якісно і кількісно організованому об'єднанні юридичних фактів.

5. Виділення у структурі кримінально-процесуальних фактичних складів різнопорядкових елементів: причин (підстав), умов та приводів, що у сукупності спричиняють певні правові наслідки.

6. Висновок про те, що юридичні факти у кримінальному процесі являють собою фактичну систему, функціонально пов'язану з кримінально-.

правовою, адміністративно-процедурною (в частині оперативно-розшукової та розшукової діяльності) та кримінально-виконавчою (виконавчою) фактичними системами. Кримінально-процесуальну фактичну систему можна визначити як структурно організовану сукупність взаємопов'язаних юридичних фактів та фактичних складів, визначених нормами кримінально-процесуального права, які є чинними на даний час.

7. Узагальнення причин відхилення правозастосувачами від правової моделі юридичного факту (гіпотези процесуальної норми), до яких належать: а) колізійне визначення правової моделі юридичних фактів (гіпотези норми права) різними за юридичною силою або галузевою належністю джерелами права; б) відсутність санкції не лише за порушення диспозиції, але й за невстановлення юридичних фактів, що входять до гіпотези процесуальної норми; в) неналежний рівень правової культури правозастосувачів.

8. Уніфікація процесуальної форми встановлення юридичних фактів, яке повинно здійснюватися в кримінальному судочинстві лише шляхом доказування та мати на меті достовірне або ймовірне знання (в залежності від приписів процесуальних норм). Для посилення достовірності встановлення вказаних фактичних обставин в кримінальному судочинстві доцільно розширити застосування відповідних технічних засобів.

Найбільш важливі пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного законодавства України:

1. Пропонується конкретизувати підстави та умови постадійного переходу провадження у кримінальній справі шляхом визначення точних строків для повідомлення особами, у провадженні яких знаходиться кримінальна справа, учасників процесу про прийняті підсумкові рішення у стадії (особливо в досудових стадіях).

2. Пропонується нормативно закріпити оскарження постанов про порушення кримінальної справи щодо певної особи за таких умов: а) особа, щодо якої порушується кримінальна справа, повинна бути повідомлена про прийняття вказаного процесуального рішення з врученням їй копії постанови; б) зазначена особа з моменту винесення постанови про порушення кримінальної справи повинна набути статусу підозрюваної; в) з метою захисту прав зазначеної особи їй має бути надано можливість дати показання як підозрюваного або відмовитися від дачі показань; г) для оскарження постанови про порушення щодо певної особи кримінальної справи повинен бути встановлений певний строк; д) перевірка судом постанови повинна здійснюватися за певних підстав; є) повноваження суду з розгляду скарги повинно обмежуватися прийняттям рішення або про залишення скарги без задоволення, або про скасування постанови про

порушення кримінальної справи та повернення скарги прокурору для проведення додаткової перевірки.

3. Обґрунтовується необхідність виключення з КПК України норм, що стосуються умов та порядку проведення оперативно-розшукових заходів, (ч.ч. 4-5 ст. 14-1, ч. 5 ст. 97 та ін.), оскільки вони повинні встановлюватися законодавством про оперативно-розшукову діяльність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сливич І.І. Процесуальні рішення в системі юридичних фактів //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. - 2005. - Вип. 4. – С. 125-127.

2. Сливич І.І. Семерак О.С. Оціночні юридичні факти у кримінальному процесі //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. - 2005. - Вип. 5. – С. 219-222.

3. Сливич І.І. Класифікація юридичних фактів у кримінально-процесуальному праві //Держава і право: 36. наук. праць “Юридичні та політичні науки”. - Вип. 30. - К., 2005. – С. 473-478.

4. Сливич І.І. Установлення юридичних фактів у кримінальному судочинстві //Актуальні проблеми держави і права. - 36. наук. праць. - Вип. 27. - Одеса, 2006. – С. 56 - 59.

5. Сливич І.І. Правовідносини як юридичні факти у кримінальному процесі //Матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер. “Сучасні наукові дослідження - 2006” (м. Дніпропетровськ, 20-28 лютого 2006 року). - Т. 3 “Право”. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. - С. 65-67.

6. Сливич І.І. Функції юридичних фактів у кримінальному процесі //Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: 36. наук. праць міжнар. наук.-практ. конфер. “Другі Прибузькі юридичні читання” /За ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. - Миколаїв, 2006. - С. 254-256.

7. Сливич І.І. Правопорушення у кримінальному судочинстві //Боротьба зі злочинністю та права людини: 36. наук. статей /За ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна.- О.: Фенікс, 2006. – С. 233-237. - (Б-ка журн. “Юридичний вісник”).

АНОТАЦІЯ

Сливич І.І. Юридичні факти в кримінальному процесі України. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

В дисертації досліджено юридичні факти в кримінальному процесі, проаналізовано їх правову природу, зміст, визначено їх поняття, а також шляхи законодавчого удосконалення та практики застосування в кримінальному судочинстві. Визначено поняття юридичних фактів у кримінальному процесі як передбачених нормами кримінально-процесуального права (а для процесуальних складів - і нормами матеріального права) життєвих обставин, з існуванням (позитивні) або відсутністю (негативні) яких пов'язується настання певних процесуально-правових наслідків. Сформульовано висновок про те, що юридичні факти в кримінальному процесі являють собою фактичну систему, генетично пов'язану з кримінально-правовою та кримінально-виконавчою (виконавчою) фактичними системами та, зважаючи на особливий характер кримінального процесу, охоплюють за своїм змістом два рівні фактів: матеріально-правові та процесуальні.

Ключові слова: кримінально-процесуальні юридичні факти, функції юридичних фактів, кримінально-процесуальна фактична система, механізм кримінально-процесуального регулювання, встановлення юридичних фактів, оціночні юридичні факти, процесуальні строки, процесуальні правопорушення.

АННОТАЦИЯ

Сливич И.И. Юридические факты в уголовном процессе Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

Диссертация посвящена проблемам фактической обоснованности уголовно-процессуальной деятельности - юридическим фактам в уголовном процессе Украины. Анализируются история развития общей теории юридических фактов и современное представление о них в теории уголовного процесса. Выявлены пробелы и противоречия в нормативном регулировании не только уголовно-процессуальной, но и оперативно-розыскной деятельности, в связи с чем вносятся предложения по усовершенствованию законодательства Украины.

Впервые в отечественной науке осуществлено монографическое исследование проблем юридических фактов в уголовном процессе Украины.

В результате осуществленного диссертационного исследования предложено авторское решение отдельных дискуссионных вопросов,

которые существуют в теории права и уголовного процесса относительно определения юридических фактов, их признаков и функций. Из круга вопросов, которые раньше не исследовались или исследовались недостаточно, сделаны выводы и сформулированы предложения по усовершенствованию норм действующего уголовно-процессуального законодательства и законодательства о судоустройстве.

Юридические факты в уголовном процессе определены как предусмотренные нормами уголовно-процессуального права (а для процессуальных составов — и нормами материального права) жизненные обстоятельства, с наличием (позитивные) либо отсутствием (негативные) которых связывается наступление определенных процессуально-правовых последствий. Особенности юридических фактов в уголовном процессе являются: 1) определенность нормами уголовно-процессуального права; 2) двойной характер содержания в связи с включением в него вместе с собственно процессуальными фактами также и фактов материально-правового характера; 3) неотъемлемость от установленной уголовно-процессуальным законом уголовно-процессуальной формы; 4) направленность не только на возникновение, изменение или прекращение уголовно-процессуальных правоотношений, но и на приобретение либо утрату участниками уголовно-процессуальной деятельности процессуальной правосубъектности; 5) необходимость обеспечения полноты, своевременности и достоверности установления; 6) закрепление в установленной законодательством процедурно-процессуальной форме.

Впервые сформулирован вывод о том, что юридические факты в уголовном процессе представляют собой фактическую систему и выполняют определенные функции (основные направления воздействия как на другие элементы механизма уголовно-процессуального регулирования, так и друг на друга в рамках фактической системы), в связи с чем предложена трехуровневая система функций: 1) основной; 2) дополнительный; 3) специальный.

Дальнейшее развитие в работе получило обоснование тезиса о том, что юридические факты не могут рассматриваться в качестве самостоятельных структурных элементов уголовно-процессуального правоотношения, так как относятся к другому системному образованию - механизму уголовно-процессуального регулирования и имеют с правоотношениями системно-функциональные связи. Усовершенствована структура сложных фактических составов в уголовном процессе, которая охватывает разнопорядковые элементы: фактические основания, фактические условия и поводы возникновения уголовно-процессуальных отношений.

Ключевые слова: уголовно-процессуальные юридические факты, функции юридических фактов, уголовно-процессуальная фактическая система, механизм уголовно-процессуального регулирования, установление юридических фактов, оценочные юридические факты, процессуальные сроки, процессуальные правонарушения.

SUMMARY

Slivich I.I. Legal facts in Criminal Proceeding of Ukraine. - Manuscript.

Dissertation for obtaining an academic degree of Candidate of Legal Sciences on a specialisation 12.00.09 - criminal procedure, criminalistics and judicial examination. - The Odessa national law academy, Odessa, 2007.

Updating of the legislation of criminal procedure requires in a due of theoretical substantiation of judicial-legal reform, revision and a deepening of knowledge of key categories of remedially-legal regulation to which concern norm is criminal-procedural right, mechanism of legal regulation, and also the legal facts which create an actual basis of criminal-procedural activity. Needs of legal practice and legislative process require an intelligent preconditions of movement of criminal-procedural attitudes, dynamics of criminal-procedural activity. As a result of carried out dissertational research the author's decision of separate debatable questions which exist in the theory of the right and criminal process concerning definition of the legal facts, their attributes and functions is offered. From a package of questions which were not investigated or investigated insufficiently earlier, are drawn conclusions and offers concerning perfection of norms of the operating criminal-procedural legislation are formulated. For the first time was defined the concept of the legal facts of criminal process as stipulated by norms of criminal-procedural right (and for remedial structures - by norms of the substantive law) vital circumstances, with existence (positive) or absence (negative) of which connected of certain legal consequences communicates.

Keywords: criminal-procedural legal facts, functions of the legal facts, criminal-procedural actual system, the mechanism of criminal-procedural regulation, establishment of legal facts, legal facts of evaluations, judicial terms, judicial offences.